

UOT 378.183

Arzu Nemət qızı Baxşəliyeva

Azərbaycan Dillər Universitetinin

Psixologiya və pedaqogika kafedrasının baş müəllimi

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0008-9293-2345>

E-mail: arzubaxseliyeva555@mail.ru

[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(5\).72-77](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(5).72-77)

ŞAGİRD NAILİYYƏTLƏRİNİN FORMATİV VƏ SUMMATİV QİYMƏTLƏNDİRİLMƏ VASİTƏSİLƏ ÖLÇÜLMƏSİNİN PEDAQOJİ ƏSASLARI

Arzu Nemat Bakhshaliyeva

senior lecturer of the Psychology and pedagogy department

Azerbaijan University of Languages

doctor of philosophy in pedagogy

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR MEASURING STUDENT ACHIEVEMENTS THROUGH FORMATIVE AND SUMMATIVE ASSESSMENT

Арзу Немат гызы Бахшалиева

старший преподаватель кафедры Психологии и педагогики

Азербайджанского Университета Языков,

доктор философии по педагогике

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНИВАНИЯ ДОСТИЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ФОРМАТИВНОГО И СУММАТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ

Xülasə. Müasir təhsil sistemində qiymətləndirmə yalnız şagirdlərin bilik, bacarıq və səriştələrinin müəyyənləşdirilməsi vasitəsi deyil, eyni zamanda təlim prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edən mühüm pedaqoji mexanizmdir. Təhsilin kompetensiyayönlü məzmunu və şagirdyönlü yanaşmalar qiymətləndirmə prosesinin müasir prinsiplər əsasında təşkili zərurətini meydana çıxarmışdır. Bu baxımdan formativ və summativ qiymətləndirmə şagird nailiyyətlərinin obyektiv, etibarlı və hərtərəfli qiymətləndirilməsini təmin edən əsas qiymətləndirmə modelləri kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamətdə aparılmış araşdırmaların nəticələri göstərir ki, formativ qiymətləndirmə öyrənmə prosesinin fasiləsiz monitorinqini həyata keçirməklə şagirdlərin fərdi inkişaf dinamikasının izlənilməsinə və vaxtında əks əlaqənin təmin olunmasına şərait yaradır. Summativ qiymətləndirmə isə müəyyən tədris mərhələsinin sonunda əldə olunmuş təlim nəticələrinin ümumiləşdirilmiş şəkildə qiymətləndirilməsinə xidmət edir. Hər iki qiymətləndirmə növünün qarşılıqlı inteqrasiyası təlim prosesinin səmərəliliyini artırır, müəllimə əsaslandırılmış pedaqoji qərarlar qəbul etməyə, şagirdlərə isə öz öyrənmə fəaliyyətini qiymətləndirərək tənzimləməyə imkan verir.

Məqalədə formativ və summativ qiymətləndirmənin nəzəri-pedaqoji əsasları, məqsədi, funksiyaları və qarşılıqlı əlaqəsi təhlil edilmiş, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində onların rolu müəyyənləşdirilmişdir. Eyni zamanda bu qiymətləndirmə yanaşmalarının təlimin planlaşdırılmasına, tədris strategiyalarının təkmilləşdirilməsinə və təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsiri elmi-pedaqoji aspektdən araşdırılmışdır.

Açar sözlər: *formativ qiymətləndirmə, summativ qiymətləndirmə, şagird nailiyyətləri, kompetensiya, əks əlaqə*

Abstract. In the modern education system, assessment is not only a means of determining students' knowledge, skills and competencies, but also an important pedagogical mechanism that serves to improve the quality of the learning process. The competency-based content of education and student-centered approaches have created the need to organize the assessment process based on modern principles. In this regard, formative and summative assessment are of great importance as the main assessment models that provide an objective, reliable and comprehensive assessment of student achievements. The results of

research conducted in this direction show that formative assessment, by implementing continuous monitoring of the learning process, creates conditions for tracking the dynamics of students' individual development and providing timely feedback. Summative assessment serves to provide a generalized assessment of the learning outcomes achieved at the end of a certain educational stage. The mutual integration of both types of assessment increases the efficiency of the learning process, allows the teacher to make justified pedagogical decisions, and students to regulate their learning activities by evaluating them.

The article analyzes the theoretical and pedagogical foundations, purpose, functions and interrelationships of formative and summative assessment, and determines their role in assessing student achievement. At the same time, the impact of these assessment approaches on planning training, improving teaching strategies and improving the quality of education is examined from a scientific and pedagogical perspective.

Keywords: *formative assessment, summative assessment, student achievement, competence, feedback*

Аннотация. В современной системе образования оценивание является не только средством определения знаний, навыков и компетенций учащихся, но и важным педагогическим механизмом, способствующим повышению качества учебного процесса. Компетентностно-ориентированное содержание образования и ученико-ориентированный подход обусловили необходимость организации процесса оценивания на основе современных принципов. В этой связи большое значение имеют формативное и суммативное оценивание как основные модели оценки, обеспечивающие объективную, надежную и всестороннюю оценку достижений учащихся. Результаты исследований, проведенных в этом направлении, показывают, что формирующее оценивание, осуществляя непрерывный мониторинг учебного процесса, создает условия для отслеживания динамики индивидуального развития учащихся и предоставления своевременной обратной связи. Суммативное оценивание служит для обобщенной оценки результатов обучения, достигнутых к концу определенного образовательного этапа. Взаимная интеграция обоих типов оценивания повышает эффективность учебного процесса, позволяет преподавателю принимать обоснованные педагогические решения, а учащимся - регулировать свою учебную деятельность путем ее оценки.

В статье анализируются теоретические и педагогические основы, цели, функции и взаимосвязи формирующего и итогового оценивания, а также определяется их роль в оценке успеваемости учащихся. Одновременно с этим с научно-педагогической точки зрения рассматривается влияние этих подходов к оцениванию на планирование обучения, совершенствование педагогических стратегий и повышение качества образования.

Ключевые слова: *формативное оценивание, суммативное оценивание, успеваемость учащихся, компетентность, обратная связь*

Müasir təhsil sistemində qiymətləndirmə təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsi, şagird nailiyyətlərinin obyektiv müəyyənləşdirilməsi və tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi baxımından əsas mexanizmlərdən biri hesab olunur. Kompetensiyayönlü kurikulumların tətbiqi, rəqəmsallaşma və XXI əsr bacarıqlarına əsaslanan təhsil yanaşmaları qiymətləndirmə sisteminin müasir tələblərə uyğun yenilənməsini zəruri etmişdir. Azərbaycan Respublikasında qiymətləndirmə siyasəti “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası” və “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları)” sənədləri əsasında həyata keçirilir [1-3]. Hüquqi-normativ sənədlərdə müəyyən edilmiş bu tələblər qiymətləndirmənin elmi-pedaqoji əsaslarının dərinlən öyrənilməsinə və müasir yanaşmaların

tətbiqini zəruri edir. Bu baxımdan müasir pedaqoji nəzəriyyədə qiymətləndirmənin iki əsas növü – formativ və summativ qiymətləndirmə fərqləndirilir. Formativ qiymətləndirmə öyrənmə prosesinin davamlı izlənilməsinə, operativ əks əlaqənin təmin edilməsinə və tədrisin təkmilləşdirilməsinə xidmət edir. Summativ qiymətləndirmə isə müəyyən tədris mərhələsinin sonunda əldə olunmuş təlim nəticələrinin obyektiv qiymətləndirilməsini təmin edir. Müasir elmi tədqiqatlar və beynəlxalq təcrübə bu qiymətləndirmə növlərinin bir-birini tamamlayan funksiyalar yerinə yetirdiyini təsdiq edir. UNESCO və OECD tərəfindən irəli sürülən yanaşmalara əsasən, formativ və summativ qiymətləndirmənin integrasiyalı tətbiqi təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsi, şagird nailiyyətlərinin obyektiv qiymətləndirilməsi və kompetensiyaların inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb

edir [4, s. 54; 5, s. 280]. Qeyd olunan yanaşmalar formativ qiymətləndirmənin mahiyyətinin və funksiyalarının daha ətraflı təhlilini zəruri edir. Müasir təhsil sistemində formativ qiymətləndirmə öyrənmənin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qəbul olunur və təlim prosesinin təkmilləşdirilməsinin mühüm vasitələrindən biri hesab edilir. Ənənəvi qiymətləndirmədən fərqli olaraq, onun əsas məqsədi şagirdlərin öyrənmə prosesini davamlı izləmək, inkişaf dinamikasını qiymətləndirmək və təlim fəaliyyətini təkmilləşdirməkdir. Bu qiymətləndirmə növü müəllimə tədris prosesini çevik idarə etməyə, şagirdlərə isə öz öyrənmə fəaliyyətini dəyərləndirərək inkişaf etdirməyə imkan verir. Formativ qiymətləndirmənin mühüm komponentlərindən biri operativ və keyfiyyətli əks əlaqənin (feedback) təmin edilməsidir. Səmərəli əks əlaqə şagirdə yalnız buraxdığı səhvləri göstərmir, eyni zamanda həmin səhvlərin aradan qaldırılması yollarını izah edir, gələcək fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirir və öyrənmə motivasiyasını gücləndirir. Bu baxımdan əks əlaqə qiymətləndirmənin nəticəsi deyil, öyrənmənin inkişaf etdirilməsi vasitəsi kimi çıxış edir.

Formativ qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi müxtəlif metod və vasitələrdən istifadəni nəzərdə tutur. Bunlara sistemli müşahidə, sinifdaxili sual-cavab, diskussiya, layihə fəaliyyəti, təqdimatlar, elektron portfoliolar, refleksiya vərəqləri, rubriklər, özünüqiymətləndirmə və qarşılıqlı qiymətləndirmə daxildir. Müasir rəqəmsal platformalar (Google Forms, Kahoot, Quizizz, Menti-meter və s.) müəllimə şagirdlərin öyrənmə nəticələrini operativ şəkildə təhlil etməyə və fərdiləşdirilmiş əks əlaqə təqdim etməyə imkan verir. Formativ qiymətləndirmənin səmərəliliyi onun əsas prinsiplərinə əməl edilməsindən asılıdır. Bu prinsiplərə aşağıdakılar daxildir [5, s. 280]:

- *qiymətləndirmənin davamlı və sistemli aparılması;*
- *aydın və əvvəlcədən müəyyən edilmiş qiymətləndirmə meyarlarının tətbiqi;*
- *konstruktiv və inkişafyönlü əks əlaqənin verilməsi;*
- *şagirdlərin özünüqiymətləndirmə və qarşılıqlı qiymətləndirmə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi;*
- *fərdi xüsusiyyətlərin və öyrənmə tempinin nəzərə alınması;*
- *qiymətləndirmə nəticələrinin təlimin planlaşdırılmasında istifadə edilməsi.*

Beynəlxalq tədqiqatlar formativ qiymətləndirmənin təlim nəticələrinə əhəmiyyətli müsbət təsir göstərdiyini sübut etmişdir. Xüsusilə qiymətləndirmə nəzəriyyəsinin aparıcı nümayəndələri Paul Black və Dylan Vilyamın tədqiqatlarında göstərilir ki, formativ qiymətləndirmənin sistemli tətbiqi şagirdlərin akademik nailiyyətlərini yüksəldir, öyrənməyə motivasiyasını artırır və müəllimin təlim strategiyalarını daha məqsədyönlü qurmasına imkan yaradır [6, s. 7-74]. OECD və UNESCO da formativ qiymətləndirməni keyfiyyətli təhsilin əsas komponentlərindən biri kimi qiymətləndirərək onun öyrənmələrin fərdi inkişafına, inklüziv təhsil mühitinin formalaşdırılmasına və ömürboyu öyrənmə bacarıqlarının inkişafına töhfə verdiyini vurğulayırlar [7, s. 380]. Belə ki, formativ qiymətləndirmə müasir pedaqoji prosesdə yalnız qiymətləndirmə vasitəsi deyil, həm də təlimin planlaşdırılması, idarə olunması və təkmilləşdirilməsi üçün strateji mexanizm kimi çıxış edir. Onun məqsədyönlü tətbiqi şagirdlərin akademik nailiyyətlərinin yüksəldilməsinə, müstəqil öyrənmə bacarıqlarının formalaşmasına və təlim keyfiyyətinin davamlı şəkildə yaxşılaşdırılmasına mühüm töhfə verir.

Summativ qiymətləndirmə təlim prosesinin müəyyən mərhələsinin sonunda şagirdlərin əldə etdikləri bilik, bacarıq və səriştələrin qiymətləndirilməsinə xidmət edən mühüm pedaqoji mexanizmdir [8, s. 58-61]. Bu qiymətləndirmə növü öyrənmə nəticələrinin əvvəlcədən müəyyən edilmiş təlim standartları və qiymətləndirmə meyarları əsasında obyektiv şəkildə müəyyənləşdirilməsini təmin edir. Summativ qiymətləndirmənin əsas məqsədi şagirdlərin tədris proqramı üzrə əldə etdikləri nailiyyətləri ümumiləşdirmək, onların təlim nəticələrini ölçmək və növbəti təhsil mərhələsinə hazırlıq səviyyəsini müəyyən etməkdir.

Müasir pedaqogikada summativ qiymətləndirmə “öyrənmənin qiymətləndirilməsi” (Assessment of Learning) kimi xarakterizə edilir. Bu yanaşmada əsas diqqət şagirdin öyrənmə prosesindən çox, əldə etdiyi nəticələrin qiymətləndirilməsinə yönəldilir. Summativ qiymətləndirmə təlim vahidinin, mövzunun, bölmənin, yarımilin və ya tədris ilinin sonunda aparılaraq şagird nailiyyətlərinin ümumi mənzərəsini əks etdirir.

Summativ qiymətləndirmənin pedaqoji əsasını etibarlılıq, obyektivlik, şəffaflıq və ədalətlik prinsipləri təşkil edir. Qiymətləndirmə meyarlarının əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi və bütün şagirdlər üçün eyni şəkildə tətbiq olunması

nəticələrin etibarlılığını və obyektivliyini təmin edir. Bu baxımdan summativ qiymətləndirmə yalnız qiymət vermək vasitəsi deyil, həm də təlim nəticələrinin keyfiyyətini müəyyən edən mühüm idarəetmə mexanizmi hesab olunur.

Summativ qiymətləndirmənin əsas funksiyaları aşağıdakılardır:

- şagirdlərin təlim nəticələrinin obyektiv qiymətləndirilməsi;

- dövlət təhsil standartlarının mənimsənilmə səviyyəsinin müəyyən edilməsi;

- akademik nailiyyətlərin sənədləşdirilməsi;

- müəllim və məktəb fəaliyyətinin nəticələrinin təhlili;

- növbəti təhsil mərhələsinə keçid üçün qərarların qəbul edilməsinə dəstək verilməsi;

- təhsil sistemində hesabatlılığın və keyfiyyət təminatının gücləndirilməsi.

Summativ qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi zamanı müxtəlif qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edilir. Bunlara yazılı və şifahi imtahanlar, test tapşırıqları, praktik işlər, layihələr, təqdimatlar, esse və digər performans əsaslı qiymətləndirmə vasitələri daxildir. Son illərdə rəqəmsal qiymətləndirmə platformalarının tətbiqi summativ qiymətləndirmənin təşkilində yeni imkanlar yaratmışdır. Elektron test sistemləri, onlayn qiymətləndirmə alətləri və rəqəmsal analitik platformalar nəticələrin daha operativ emal edilməsinə və təhlilinə şərait yaradır. Bununla yanaşı, yalnız summativ qiymətləndirməyə üstünlük verilməsi müəyyən məhdudiyyətlər yarada bilər. Belə ki, bu qiymətləndirmə növü əsasən yekun nəticələri əks etdirdiyindən şagirdin öyrənmə prosesində qarşılaşdığı çətinlikləri vaxtında müəyyən etməyə imkan vermir. Şagird etdiyi səhvlərin səbəblərini və onların aradan qaldırılması yollarını dərhal öyrənmə bilmədiyini üçün təlim prosesində inkişaf imkanları məhdudlaşa bilər. Buna görə də müasir pedaqoji ya-

naşmalarda summativ qiymətləndirmənin formativ qiymətləndirmə ilə qarşılıqlı əlaqədə tətbiq olunması daha məqsədəuyğun hesab edilir.

Beləliklə, summativ qiymətləndirmə müasir təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin yekun qiymətləndirilməsi, təhsil standartlarının həyata keçirilməsi və təlim keyfiyyətinin monitorinqi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Onun elmi əsaslarla təşkili və formativ qiymətləndirmə ilə qarşılıqlı əlaqədə tətbiqi qiymətləndirmə sisteminin səmərəliliyini artırır, təlim nəticələrinin obyektiv müəyyənləşdirilməsinə və təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

Müasir təhsil sistemində formativ və summativ qiymətləndirmə bir-birini tamamlayan, vahid qiymətləndirmə sisteminin əsas komponentləri kimi çıxış edir. Hər iki qiymətləndirmə növü məqsəd, tətbiq mərhələsi və funksiyalarına görə fərqlənsə də, onların ümumi məqsədi şagird nailiyyətlərinin obyektiv müəyyənləşdirilməsi, təlim prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və təhsil standartlarının həyata keçirilməsinin təmin edilməsidir. Buna görə də müasir pedaqoji yanaşmalarda bu iki qiymətləndirmə növünün inteqrasiyası daha səmərəli nəticələrin əldə edilməsinə imkan verir. Formativ qiymətləndirmə təlim prosesi ərzində şagirdlərin öyrənmə dinamikasını izləyərək müəllimə operativ pedaqoji qərarlar qəbul etməyə şərait yaradır. Summativ qiymətləndirmə isə müəyyən tədris mərhələsinin sonunda əldə olunmuş nəticələrin ümumiləşdirilmiş qiymətləndirilməsinə təmin edir. Başqa sözlə, formativ qiymətləndirmə “öyrənmə prosesini inkişaf etdirən”, summativ qiymətləndirmə isə “öyrənmə nəticəsini müəyyən edən” qiymətləndirmə funksiyasını yerinə yetirir. Formativ və summativ qiymətləndirmənin qarşılıqlı əlaqəsini aşağıdakı cədvəl vasitəsilə ümumiləşdirmək olar.

Cədvəl 1. Formativ və summativ qiymətləndirmənin müqayisəli xarakteristikası

	Müqayisə meyarı	Formativ qiymətləndirmə	Summativ qiymətləndirmə
1.	Əsas məqsəd	Öyrənməni inkişaf etdirmək	Təlim nəticələrini qiymətləndirmək
2.	Tətbiq vaxtı	Təlim prosesi zamanı	Mövzu, bölmə və ya tədris mərhələsinin sonunda
3.	Əsas funksiyası	Əks əlaqə vermək və inkişafı dəstəkləmək	Nailiyyət səviyyəsini müəyyənləşdirmək
4.	Nəticələrin istifadəsi	Tədrisin təkmilləşdirilməsi	Qiymətləndirmə və hesabatlılıq
5.	Şagirdin rolu	Fəal iştirakçı, özünüqiymətləndirən	Qiymətləndirilən öyrənən
6.	Müəllimin rolu	Fasilitator və istiqamətləndirici	Qiymətləndirici və nəticələri təhlil edən

Yuxarıda təqdim olunan Cədvəl 1-dən göründüyü kimi, formativ və summativ qiymətləndirmə məqsəd, tətbiq mərhələsi və funksiyaları baxımından fərqlənsə də, hər iki yanaşma şagird nailiyyətlərinin obyektiv qiymətləndirilməsinə və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Onların qarşılıqlı inteqrasiyası qiymətləndirmə prosesinin səmərəliliyini artırmaqla müəllimin pedaqoji qərarlarının əsaslandırılmasına və şagirdlərin öyrənmə nəticələrinin daha etibarlı qiymətləndirilməsinə imkan yaradır. Müasir təhsil sistemində qiymətləndirmə təlim prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, təhsilin keyfiyyətinin təmin edilməsinin əsas mexanizmlərindən biri hesab edilir. Son illərdə dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində qiymətləndirmə sistemi ənənəvi yanaşmalardan uzaqlaşaraq şagirdin hərtərəfli inkişafını, funksional savadlılığını və səriştələrini qiymətləndirən müasir modellər əsasında qurulmuşdur. Bu baxımdan formativ və summativ qiymətləndirmənin inteqrasiyalı tətbiqi beynəlxalq təhsil siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi qəbul edilir.

UNESCO təhsildə qiymətləndirmənin əsas məqsədinin yalnız öyrənmə nəticələrinin ölçülməsi olmadığını, eyni zamanda öyrənmə prosesinin təkmilləşdirilməsi və hər bir şagirdin fərdi inkişafının dəstəklənməsi olduğunu vurğulayır [4]. Təşkilatın yanaşmasına görə, qiymətləndirmə inklüziv, ədalətli, şəffaf və inkişafyönlü olmalı, şagirdlərə müntəzəm əks əlaqə verməli və onların öyrənmə motivasiyasını gücləndirməlidir. Müəllimin təqdim etdiyi konstruktiv əks əlaqə şagirdlərin güclü və zəif tərəflərini müəyyənləşdirməsinə, qarşıya yeni öyrənmə məqsədləri qoymasına və təlim fəaliyyətini planlaşdırmasına kömək edir.

OECD tərəfindən həyata keçirilən beynəlxalq qiymətləndirmə proqramları göstərir ki, yüksək nəticə göstərən təhsil sistemlərində qiymətləndirmə yalnız yekun nəticələrin müəyyənləşdirilməsinə deyil, həm də təlim prosesinin fasiləsiz monitorinqinə əsaslanır. OECD-nin qiymətləndirmə siyasətində müəllim qiymətləndirmənin əsas iştirakçısı olmaqla yanaşı, şagirdin öyrənməsini istiqamətləndirən pedaqoji lider kimi çıxış edir. Bu yanaşma qiymətləndirmənin tədrisdən ayrı deyil, onun ayrılmaz tərkib hissəsi olduğunu göstərir [5]. Beynəlxalq Şagird Qiymətləndirilməsi Proqramı (PISA) da qiymətləndirməyə yeni yanaşmanın formalaşmasına mü-

hüm təsir göstərmişdir. PISA tədqiqatlarında şagirdlərin yalnız faktoloji bilikləri deyil, həmin bilikləri real həyat situasiyalarında tətbiq etmək bacarıqları qiymətləndirilir [7, s. 378]. Bu yanaşma məktəbdə formativ qiymətləndirmənin rolunu artırır, çünki şagirdlərdə tənqidi düşünmə, problem həll etmə, əməkdaşlıq və analitik təfəkkür kimi səriştələrin inkişafı davamlı müşahidə və müntəzəm əks əlaqə tələb edir. Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı qiymətləndirmə prosesinin daha obyektiv, operativ və səmərəli təşkilinə geniş imkanlar yaratmışdır. Elektron qiymətləndirmə platformaları, rəqəmsal portfoliolar və süni intellekt əsaslı analitik alətlər formativ qiymətləndirmədə operativ əks əlaqənin, summativ qiymətləndirmədə isə nəticələrin dəqiq təhlilinin təmin edilməsinə xidmət edir. Formativ qiymətləndirmənin səmərəliliyi beynəlxalq elmi tədqiqatlarda geniş şəkildə əsaslandırılmışdır. Qiymətləndirmə nəzəriyyəsinin aparıcı nümayəndələri olan britaniyalı alimlər Paul Black və Dylan Vilyam qeyd edirlər ki, təlim prosesində davamlı və məqsədyönlü əks əlaqəyə əsaslanan formativ qiymətləndirmə şagird nailiyyətlərinin yüksəldilməsinə, öyrənmə motivasiyasının gücləndirilməsinə və müəllimin pedaqoji fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir [6, s. 7-74]. Beynəlxalq təcrübələrdə göstərilir ki, inkişaf etmiş təhsil sistemlərində formativ və summativ qiymətləndirmənin balanslı tətbiqi təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinin əsas amillərindəndir. Finlandiyada formativ qiymətləndirmə şagirdlərin fərdi inkişafının izlənilməsinə üstünlük verir, Sinqapurda layihə və tədqiqat fəaliyyətləri ilə summativ qiymətləndirmə uzlaşdırılır, Kanada və Yeni Zelandiyada isə özünüqiymətləndirmə və qarşılıqlı qiymətləndirmə şagirdlərin reflektiv düşünmə və müstəqil öyrənmə bacarıqlarının inkişafını dəstəkləyir [7, s. 378].

Azərbaycan Respublikasında kurikulum islahatları çərçivəsində formativ və summativ qiymətləndirmənin tətbiqi şagird nailiyyətlərinin daha obyektiv qiymətləndirilməsinə, müəllim fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəlmişdir. Bu yanaşma qiymətləndirmənin inkişafyönlü, şagirdyönlü və davamlı monitorinqə əsaslanan xarakterini gücləndirir.

NƏTİCƏ. Formativ və summativ qiymətləndirmə şagird nailiyyətlərinin obyektiv

qiymətləndirilməsini və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsini təmin edən, vahid qiymətləndirmə sisteminin qarşılıqlı tamamlayan komponentləridir. Formativ qiymətləndirmə öyrənmə prosesinin fasiləsiz monitorinqi və operativ əks əlaqə vasitəsilə tədrisin təkmilləşdirilməsinə xidmət etdiyi halda, summativ qiymətləndirmə təlim nəticələrinin obyektiv qiymətləndirilməsini və təhsil standartlarının mənimsənilmə səviyyəsinin müəyyənəşdirilməsini təmin edir. Beynəlxalq təcrübənin təhlili əsasında müəyyən edilmişdir ki, formativ və summativ qiymətləndirmənin integrasiyalı tətbiqi təlimin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, kompetensiyayönlü təlimin həyata keçirilməsi və təhsildə keyfiyyət təminatı sisteminin gücləndirilməsi baxımından mühüm elmi-pedaqoji əhəmiyyətə malikdir. Rəqəmsal qiymətləndirmə texnologiyalarının tətbiqi isə qiymətləndirmə prosesinin obyektivliyinin, operativliyinin və etibarlılığının artırılmasına, eləcə də fərdiləşdirilmiş əks əlaqənin təmin olunmasına əlverişli şərait yaradır. Beləliklə, formativ və summativ qiymətləndirmənin elmi əsaslara söykənən integrasiyalı tətbiqi təlim

keyfiyyətinin yüksəldilməsinin, müəllimin pedaqoji fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin və şagird nailiyyətlərinin davamlı inkişafının əsas şərtlərindən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

Problemin aktuallığı. Müasir təhsil islahatları şəraitində kompetensiyayönlü kurikulumun tələblərinə uyğun qiymətləndirmə sisteminin təkmilləşdirilməsi zəruri olmuşdur. Bu baxımdan formativ və summativ qiymətləndirmənin şagird nailiyyətlərinin ölçülməsində rolunun və tətbiqi imkanlarının araşdırılması aktual elmi-pedaqoji məsələdir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə formativ və summativ qiymətləndirmənin nəzəri-pedaqoji əsasları sistemli şəkildə təhlil edilmiş, onların qarşılıqlı əlaqəsi şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi kontekstində əsaslandırılmış, beynəlxalq təcrübə və rəqəmsal qiymətləndirmə yanaşmalarının təlim keyfiyyətinə təsiri müəyyənəşdirilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələrindən ümumtəhsil məktəblərində qiymətləndirmə prosesinin təkmilləşdirilməsində, müəllimlərin peşəkar inkişafında, kurikulumun tətbiqində və ali təhsil müəssisələrində pedaqoji fənlərin tədrisində istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. – Bakı, 19 iyun 2009-cu il, № 833-IIIQ.
2. Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası. – Bakı: Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, – 2009.
3. Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları). – Bakı: Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, – 2010.
4. UNESCO. Assessment for Learning. – Paris: UNESCO, – 2021. – 54 p.
5. OECD. Formative Assessment: Improving Learning in Secondary Classrooms. – Paris: OECD Publishing, – 2005. – 280 p.
6. Black, P. Assessment and Classroom Learning / P. Black, D. Wiliam // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. – 1998. – Vol. 5, № 1. – pp. 7–74.
7. OECD. PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. – Paris: OECD Publishing, – 2023. – 378 p.
8. Sevdimaliyeva, S.Ə. Kompetensiyanın qiymətləndirilməsi / S.Ə. Sevdimaliyeva, A.M. Hacıyeva // – Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri. – 2023. – Cild 90, № 2. – s. 58–61.

Redaksiyaya daxil olub: 31.08.2026